

รายงานการเข้าร่วมโครงการเอพีโอ

23 - CP- 30 – GE – WSP – A : Workshop on the Aging Agricultural Labor Population

ระหว่างวันที่ 10 – 12 พฤษภาคม 2566

การประชุมถ่ายทอดสัญญาณดิจิทัลผ่านโปรแกรมซูม ณ ประเทศญี่ปุ่น

จัดทำโดย

นางสาวลลิตา ศิริเสาร์

นักวิชาการส่งเสริมการเกษตรชำนาญการ

กรมส่งเสริมการเกษตร

20 มิถุนายน 2566

ส่วนที่ 1 เนื้อหา/องค์ความรู้จากการเข้าร่วมโครงการ

(ควรมีความยาวเพียงพอกับเนื้อหาสาระ องค์ความรู้ และประสบการณ์ที่ได้รับ โดยเฉพาะใจความสำคัญจากการบรรยาย เอกสารประกอบการบรรยาย และการศึกษาดูงาน)

1.1 ที่มาหรือวัตถุประสงค์ของโครงการโดยย่อ (สรุปจากเอกสาร Project Notification หรือสไลด์การบรรยาย)

1.1.1 เพื่อแลกเปลี่ยนแผนงานและแนวทางในการดำเนินงานของภาครัฐในการจัดการกับประเด็นแรงงานสูงวัยในภาคเกษตร

1.1.2 เพื่อวิเคราะห์ประเด็นความท้าทาย และแลกเปลี่ยนแนวทางการปฏิบัติที่ดีระหว่างประเทศสมาชิก

1.1.3 เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ปัญหาผู้สูงวัยในภาคเกษตร และการปฏิบัติที่ดีสำหรับการแก้ไขปัญหา

1.2 เนื้อหา/องค์ความรู้ที่ได้จากกิจกรรมต่างๆ พร้อมแสดงความคิดเห็นหรือยกตัวอย่างประเด็นที่สามารถนำมาปรับใช้ในองค์กรหรือประเทศไทย

การเข้าสู่ภาวะสังคมสูงวัยอาจมีนัยต่อการทำการเกษตรและผลิตภาพของภาคเกษตร ซึ่งในปัจจุบันทั่วโลกต่างเริ่มเข้าสู่สังคมผู้สูงวัยมากขึ้น ทำให้ทั่วทุกประเทศเริ่มให้ความสำคัญกับกลุ่มคนสูงวัย พบหลักฐานที่แสดงให้เห็นถึง ผลิตภาพที่ถดถอยลงของแรงงานภาคการเกษตรที่เป็นเกษตรสูงวัย เพราะอายุของเกษตรกรเป็นปัญหาและอุปสรรคอย่างมาก ต่อการตัดสินใจและเรียนรู้ในกระบวนการทำการเกษตร ซึ่งอาจส่งโดยตรงต่อผลผลิตทางการเกษตร แรงงานสูงวัยมักมีอัตราการยอมรับ การเรียนรู้และใช้เทคโนโลยีต่ำกว่ากลุ่มอื่น ๆ และเกษตรกรอายุน้อย ส่วนใหญ่เกษตรกรสูงวัยจะไม่ค่อยยอมรับการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นได้โดยง่าย ต้องสนใจเรียนรู้และเชื่อถือจริงๆ ถึงจะยอมรับ ส่วนเกษตรกรทั่วไปและอายุน้อยจะมีความสามารถในการปรับตัวเพื่อเพิ่มระดับผลผลิตและผลิตภาพได้ดีกว่า

ผลกระทบของการเข้าสู่สังคมผู้สูงวัยและการส่งเสริมคนรุ่นใหม่เข้าสู่ภาคการเกษตร มีดังนี้

1. เกษตรกรสูงวัยมีกำลังภายน้อยกว่าเกษตรกรอายุน้อย
2. เกษตรกรสูงวัยมีแนวโน้มที่จะยอมรับเทคโนโลยีสมัยใหม่ได้น้อยกว่าเกษตรกรรุ่นใหม่ ทำให้ผลผลิตทางการเกษตรที่ได้ลดลง เมื่อผลผลิตลดลงทำให้รายได้ของเกษตรกรลดลงตามไปด้วย
3. คนรุ่นใหม่สนใจงานเกษตรน้อยลง เนื่องจากรู้สึกว่างานด้านเกษตรใช้แรงงานหนักกว่าผลผลิตที่ได้ไม่คุ้มค่า และกำไรต่ำ เมื่อเทียบกับการไปประกอบอาชีพอื่น ๆ
4. โครงการที่ไม่ยั่งยืนในภาคเกษตร ส่งผลให้เกษตรกรรุ่นใหม่ ๆ ไม่อยากปฏิบัติตามมากนัก
5. การย้ายถิ่นฐานสูงขึ้น ทำให้แรงงานคนรุ่นใหม่ในภาคการเกษตรมีน้อยลง คนสูงวัยประกอบอาชีพเป็นส่วนใหญ่
6. เรื่องกรรมสิทธิ์ในที่ดิน ไม่มีที่ดินในการทำเกษตร
7. ภัยธรรมชาติ และภัยพิบัติต่าง ๆ ส่งผลให้การทำเกษตรไม่ยั่งยืนมีความเสี่ยง จึงหันไปประกอบอาชีพอื่น ๆ ที่คิดว่ามั่นคงกว่า

ตัวอย่างสถานการณ์ด้านการเกษตร

1. ประเทศมาเลเซีย เผชิญกับสถานการณ์ผู้สูงวัยในภาคเกษตรเพิ่มขึ้น อายุเฉลี่ยของชาวนาผู้ปลูกข้าวมีอายุมากกว่า 60 ปี และชาวสวนผลไม้มีอายุเฉลี่ยที่สูงขึ้นส่วนใหญ่ ร้อยละ 40 มีอายุมากกว่า 55 ปี ทำให้เกษตรกรที่มีอายุมากขึ้น และประกอบอาชีพการเกษตรมาอย่างยาวนาน มีแนวโน้มและแรงจูงใจเล็กน้อยที่จะลงทุนรูปแบบใหม่ ๆ การใช้เครื่องจักรกลทางการเกษตร แนวทางการปฏิบัติที่ดีทางการเกษตร และมาตรฐานด้านความปลอดภัยทางการเกษตรระหว่างประเทศ เป็นต้น ทำให้ผลผลิตที่ได้ไม่สามารถจำหน่ายในตลาดพรีเมียมหรือส่งออกต่างประเทศ เช่น สหภาพยุโรป (EU) ได้ ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นนี้ทำให้เกษตรกรมีรายได้น้อย ซึ่งบางครั้งต้องการการอุดหนุนจากรัฐบาลในรูปของเงินอุดหนุน และกลไกการพยุงราคา (รัฐบาลมาเลเซีย : 2553) แต่รัฐบาลไม่ได้มีมาตรการช่วยเหลือได้ตลอด จึงต้องให้เกษตรกรมีการปรับเปลี่ยนทำการเกษตรแบบมาตรฐานเพิ่มขึ้น

2. ประเทศไทย สถานการณ์สูงวัยในครัวเรือนเกษตรไทย การเข้าสู่สังคมสูงวัยกำลังเป็นการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างที่สำคัญต่อระบบเศรษฐกิจไทย UN World Population Prospects (2015) แสดงให้เห็นว่าหลายประเทศ รวมทั้งประเทศไทยกำลังเข้าสู่สังคมสูงวัยโดยสมบูรณ์ โดยไทยมีสัดส่วนประชากรผู้สูงอายุเพิ่มขึ้น ขณะที่ประชากรในวัยแรงงานมีแนวโน้มลดลงอย่างรวดเร็ว เมื่อเทียบกับประเทศอื่น ๆ ในภูมิภาคอาเซียน การเข้าสู่สังคมสูงวัย อาจส่งผลต่อการเติบโตทางเศรษฐกิจ ทั้งจากการลดลงของคุณภาพและปริมาณของแรงงาน การชะลอตัวของภาคบริการของภาคครัวเรือนในอนาคต ตลอดจนการถดถอยของเสถียรภาพทางการเงินของครัวเรือนไทย สำหรับในภาคเกษตรกรรมของไทยการเข้าสู่สังคมสูงวัยเป็นปัญหาลำดับต้น ๆ ที่ผู้วางนโยบายต้องเข้าใจและให้ความสำคัญ โดยจากผลสำรวจภาวะการทำงานของไทยปีล่าสุด พบว่า กำลังแรงงานในภาคเกษตรมีสูงถึง 13.36 ล้านคน ซึ่งคิดเป็นสัดส่วนสูงถึงร้อยละ 34 ของกำลังแรงงานในระบบทั้งหมด แต่สัดส่วนของรายได้จากภาคเกษตรต่อ GDP มีเพียงแค่อ้อยละ 10 เท่านั้น (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2561) การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรซึ่งอาจส่งผลต่อ

คุณภาพแรงงานและผลิตภาพ จึงเป็นปัญหาเชิงโครงสร้างที่สำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาคเกษตร ซึ่งเป็นภาคการผลิตที่ใช้แรงงานเข้มข้นสูง (high labor intensive) แรงงานไม่สามารถทดแทนโดยเทคโนโลยีหรือปัจจัยการผลิตอื่น ๆ ได้ง่ายนัก และยังคงมีระดับผลิตภาพต่ำ นอกจากนี้ยังอาจส่งผลกระทบต่อพัฒนาทางเศรษฐกิจของครัวเรือนเกษตรกร ซึ่งคิดเป็นเกือบหนึ่งในสามของประชากรไทยอีกด้วย หนึ่งในสามของครัวเรือนเกษตรกรในปี 2556 มีแรงงานสูงวัย ซึ่งเพิ่มสูงขึ้นจากปี 2546 และสถานการณ์สูงวัย ก็มีแนวโน้มรุนแรงขึ้นสำหรับครัวเรือนที่มีแรงงานสูงวัยอยู่แล้ว ในขณะที่เดียวกันครัวเรือนเกษตรกรที่มีแรงงานอายุน้อยกลับมีสัดส่วนลดลงอย่างมากเช่นกัน ซึ่งอาจเป็นสัญญาณที่สะท้อนให้เห็นถึงแนวโน้มการขาดแคลนแรงงานอายุน้อยในภาคเกษตรไทย นอกจากนี้ เรายังพบว่าหัวหน้าครัวเรือนก็มีอายุมากขึ้นในทุก ๆ percentile rank อีกด้วย ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับต่างประเทศ พบว่าสถานการณ์ใกล้เคียงกับประเทศเพื่อนบ้านในอาเซียน เช่น ประเทศพม่าที่ร้อยละ 25 ของครัวเรือนเกษตรกร มีหัวหน้าครัวเรือนสูงวัย (Harper et al., 2017) และยังไม่รุนแรงเท่ากับประเทศญี่ปุ่น และประเทศเกาหลีใต้ ที่จำนวนครัวเรือนเกษตรกรที่มีหัวหน้าครัวเรือนอายุน้อยมีเพียงร้อยละ 2.8 เท่านั้น (Lee, 2015) จากกรณีศึกษา ในจังหวัดขอนแก่น ประเทศไทย พบว่า ผู้ที่ได้รับการศึกษาสูงจะไม่ค่อยประกอบอาชีพเกษตรกรและมีแนวโน้มย้ายถิ่นฐานมากที่สุด ดังนี้ สถานภาพการศึกษาของผู้ย้ายถิ่นฐานรุ่นที่ 1 และ รุ่นที่ 2 ที่เดินทางกลับจังหวัดขอนแก่น ประเทศไทย ทั้ง 2 รุ่น จะพบว่า ผู้ที่จบระดับประถมศึกษา จะมีอัตราการย้ายกลับถิ่นฐาน จังหวัดขอนแก่นมากที่สุด รองลงมาเป็นระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ตอนปลาย อุดมศึกษาและประกาศนียบัตรวิชาชีพ

3. อินโดนีเซีย กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ของประเทศอินโดนีเซียมีการดำเนินโครงการต่าง ๆ ที่เสริมสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ สำหรับสร้างคุณภาพมาตรฐานและความเท่าเทียม เพิ่มความพร้อม การเข้าถึงคุณภาพของการบริโภคอาหาร การเพิ่มมูลค่าเพิ่มของการจ้างงาน และการลงทุนในภาคเกษตรกรรม และอุตสาหกรรม โดยสนับสนุนยุทธศาสตร์การพัฒนาการเกษตรของความมั่นคงด้านอาหาร และการเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันอย่างยั่งยืน ดังนี้

1) ปรับปรุงกำลังการผลิต การพัฒนาพื้นที่เพาะปลูก และการขยายพื้นที่เพาะปลูกใหม่ และมีการป้องกันการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดิน

2) สร้างความหลากหลายของอาหารท้องถิ่น การพัฒนาท้องถิ่น การกระจายความหลากหลายตามภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มุ่งเน้นสินค้าหลักเพียงชนิดเดียว การใช้พื้นที่ชายขอบทำโครงการสวนอาหารยั่งยืน และการทำฟาร์มในเมือง

3) การเสริมกำลังสำรองอาหาร และระบบขนส่งและโลจิสติกส์อาหาร

4) การพัฒนาเกษตรกรรมที่ทันสมัย การพัฒนาสมาร์ทฟาร์ม การพัฒนาและการใช้โรงเรือนเพื่อเพิ่มผลผลิตสินค้าพืชสวนนอกฤดูการผลิต พัฒนานิคมอาหาร การส่งเสริมและพัฒนาธุรกิจสตาร์ทอัพ

5) การส่งเสริมการส่งออก เพิ่มปริมาณการส่งออก ผ่านความร่วมมือและการลงทุนกับรัฐบาลท้องถิ่นและผู้เกี่ยวข้อง เพิ่มความหลากหลายของสินค้าส่งออกในรูปแบบสินค้าเกษตรแปรรูป กระตุ้นการเติบโตของผู้ส่งออกรายใหม่ และการเพิ่มพันธมิตรการค้าต่างประเทศผ่านความร่วมมือต่าง ๆ

6) การสนับสนุนนโยบายเทคโนโลยีสมัยใหม่ เพื่อการเกษตรที่ยั่งยืน ปรับปรุงความสามารถด้านทรัพยากรบุคคล คุณภาพของทรัพยากรบุคคลจะง่ายต่อการปรับตัวเข้ากับเทคโนโลยีใหม่หรือวิธีการใหม่ ๆ ที่นำมาใช้เพื่อเผชิญหน้ากับคู่แข่งที่เหนือกว่า ใช้เทคโนโลยีดิจิทัล ใช้นวัตกรรม

การแก้ไขปัญหาเกษตรกรสูงวัยในภาคเกษตร ทำได้ดังนี้

1. ส่งเสริมความร่วมมือกับทุกภาคส่วน
2. สร้างเครือข่ายเกษตรกรสูงวัยกับเกษตรกรรุ่นใหม่ บูรณาการทำงานร่วมกัน
3. การเสริมสร้างสุขภาพการดูแลผู้สูงวัยให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีได้อย่างยั่งยืน
4. ปรับปรุงสวัสดิการในภาคเกษตร ให้เกิดแรงจูงใจในการประกอบอาชีพการเกษตร
5. ใช้เครื่องจักรกลการเกษตร ที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อม เพื่อลดความต้องการกำลังคนและแรงงานในภาคเกษตร

ส่วนที่ 2 ประโยชน์ที่ได้รับและการขยายผลจากการเข้าร่วมโครงการ

โปรดระบุประโยชน์ที่ได้รับจากการเข้าร่วมโครงการ โดยแบ่งเป็น

ประโยชน์ที่ได้รับต่อตนเอง

1. เข้าใจรอบการทำงานเพื่อแก้ไขปัญหาด้านผู้สูงอายุในภาคการเกษตร
2. ได้เรียนรู้กรณีศึกษา และทราบถึงแนวทางแก้ปัญหาด้านผู้สูงอายุของประเทศต่าง ๆ

ประโยชน์ต่อหน่วยงานต้นสังกัด

1. สามารถนำความรู้ที่ได้รับมาประยุกต์ใช้กับการทำงานส่งเสริมการเกษตร สามารถเขียนเสนอโครงการ วางแผนงาน เพื่อแก้ไขปัญหาด้านผู้สูงอายุในภาคการเกษตรได้
2. สามารถนำความรู้ที่ได้รับไปถ่ายทอดให้กับเกษตรกร และผู้ที่เกี่ยวข้องได้

ประโยชน์ต่อสายงานหรือวงการวิชาชีพในหัวข้อนั้น ๆ

1. สามารถนำความรู้ที่ได้รับไปถ่ายทอดให้กับเกษตรกร และผู้ที่เกี่ยวข้องได้
2. สามารถนำความรู้จากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้แนวทางการจัดการปัญหาผู้สูงวัยในภาคเกษตร และการแก้ไขปัญหาประยุกต์ใช้กับงานส่งเสริมผู้สูงวัยในประเทศไทยได้
3. สามารถเขียนเสนอโครงการ วางแผนงาน เพื่อแก้ไขปัญหาด้านผู้สูงอายุในภาคการเกษตรได้

กิจกรรมการขยายผลที่ได้ดำเนินการภายในระยะเวลา 60 วันนับจากวันสุดท้ายของโครงการ

สามารถบรรยายให้กับทีมงาน และลงจดหมายข่าวในหน่วยงาน เพื่อเป็นการเผยแพร่และประชาสัมพันธ์องค์ความรู้ที่ได้รับ

กิจกรรมการขยายผลที่จะดำเนินการภายใน 6 เดือนหลังเข้าร่วมโครงการ

ดำเนินการวางแผนงานร่วมกับคณะทำงานยุทธศาสตร์ กองพัฒนาเกษตรกร กรมส่งเสริมการเกษตร ในการเสนอกิจกรรมและโครงการที่จะดำเนินการในปีงบประมาณ พ.ศ. 2567 และดำเนินการของบประมาณ โครงการส่งเสริมเคหกิจเกษตรในครัวเรือนเกษตรกรสูงวัย ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2567